Máchovy mdloby

Alexandr Stich

Významná úloha představ "snu, snění, spánku" v jejich bohaté sémantické i konotační diferenciaci v romantické literatuře, včetně literatury české, je obecně známá a dost zevrubně popsána. Vedle toho se však v české romantické poezii objevuje jako podstatný konstitutivní motivický prvek i představa "mdlob", jež pro dnešního čtenáře znamená především nebo výhradně stav dočasného bezvědomí způsobeného odkrvením mozku, lékařským termínem syncope (německy Ohnmacht, anglicky swoon, rusky obmorok). V tomto významu je slova mdloba užito například v závěru básně Polednice romantického baladika Karla Jaromíra Erbena z roku 1834. Také v nejslavnější české romantické básni, v Máchově lyrickoepické povídce Máj (1836), je tomuto motivu svěřena významná úloha, a to v druhém zpěvu, v kterém vězeň Vilém, odsouzený k smrti za otcovraždu, prožívá předsmrtné úzkosti a medituje o základních metafyzických otázkách lidské existence a jejího smyslu (motiv je lexikálně vyjádřen pojmenováními slovní čeledi mdl-, a to mdloba, mdlý, omdlévat, verše 346, 371, 372, 420). Jenže dnešní základní, běžný význam těchto slov (stav bezvědomí) není dobře slučitelný s kontexty, do kterých jsou v básni tato slova zasazena. Vysvětlení tohoto rozporu skýtá analýza historického vývoje a literárního používání těchto slov.

V staré češtině byl základní význam této slovní čeledi "stav slabosti, jistého selhávání, fyzického nebo psychického", přičemž v textech nábožensky orientovaných byl stav "mdlob" hodnocen jako vysoce pozitivní (pod vlivem první Pavlovy epištoly Korinťanům, kde českému mdlý odpovídá řecké móros, v latinském překladu infirmus). V tomto významu a v tomto hodnotovém zaměření se slovo mdloba uplatňovalo v české literatuře už ve středověku velmi hojně, zvláště v textech duchovně orientovaných, a ještě více se pak uplatnilo v literatuře barokní. Zvláštní úlohu mělo ve formování velikonoční scény v Getsemanské zahradě (podle textu Lukášova evangelia, 22, 40-44). Biblické řecké a latinské agonia se do češtiny od počátku překládalo jednak jako boj (popř. sotna - tento archaismus se objevil i ve dvacátém století v poezii V. Holana), jednak jako mdloba, omdlévání; mdloba je tu tedy totéž co zápas

se smrtí, s hrůzou z ní, předsmrtný zápas.

Tento význam byl v Máchově době ještě zcela živý, konzervovala ho stále ještě živá tradice literatury barokní, a odrazil se zřejmě právě i v "mdlobách" Máchova hrdiny. Tuto interpretaci podporují i verše 385 a 415 Máje, v nichž se na Vilémově tváři objevují "slzy - pot - a krev". Zde při doslovné interpretaci působí potíže představa "krve", obtížně slučitelná s kontextem. Jediné sémanticky kompaktní vysvětlení poskytuje postup, kdy koordinační spojení "pot a krev" chápeme jako pojmenování představy jediné, tedy jako "krvavý pot", to znamená jako poetickou figuru hendiady (v Jungmannově Slovníku česko-německém z roku 1836 je pro tuto představu doloženo i jednoslovné kompozitum krvopot). A to je opět odkaz na scénu z Getsemanské zahrady v podání Lukášově ("factus est sudor eius sicut guttae sanguinis", v novodobém překladu "jeho pot kanul na zem jako krůpěje krve"). Celá scéna druhého zpěvu Máje má tedy silné a zřetelné aluze na "mdloby", tj. "agonii" Ježíšovu. Do těchto souvislostí lze pak bez potíží vřadit i verš 559 z třetího zpěvu téže básně, který mnohým interpretům básně působil ideologické nesnáze, totiž: "před Bohem pokořen v modlitbě tiché stál" - lze ho chápat jako analogii novozákonního "ne má, nýbrž tvá vůle se staň".

Máchova paralela mezi romantickým loupežníkem, vyděděncem a otcovrahem Vilémem a mezi Kristem se pak jeví jako projev krypticky podaného českého romantického titanismu, tedy ideové dimenze, která bývá českému romantismu upírána (otevřeně se titanismus v době metternichovského absolutismu veřejně proklamovat pochopitelně nemohl). Šlo tu o titanismus chápaný ne jako vzpoura proti bohům a zápas s nimi, ale jako postavení individualistického romantického buřiče na roveň postavám a představám v tradiční ideologii nejvyšším, sakrálním.

(Toto znění je souhrn rozsáhlejší přednášky - pozn. red.)